

Кімге: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігіне

Автордың аты-жөні және лауазымы: Мұратов Ербол Ардақұлы Абай облысы білім басқармасының «Аягөз ауданы білім бөлімі» мемлекеттік мекемесінің сектор меңгерушісі

Күні: 24.01.2025 жыл

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАЗБА

Тақырыбы: Абай облысындағы мектептерде орындардың тапшылығы.

Кілт сөздер: оқушы орындарының тапшылығы, сыныптардың толып кетуі, көші-қон, мектеп құрылысы, білім беру мекемелерін жоспарлау, білім беруді мемлекеттік қаржыландыру.

Қазақстан Республикасының жалпы білім беру мекемелеріндегі орындарының тапшылығы бірқатар өңірлердегі білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің біріне айналуда. Бұл құбылыс бірқатар факторларға байланысты, соның ішінде халықтың санының өсуі, көші-қон процестері, сондай-ақ демографиялық жағдайдың өзгеруі, бұл өз кезегінде барлық балаларға сапалы білім берудің қол жетімділігіне әсер етеді. Бұл құжатта оқушы орындарының тапшылығы жағдайы, оның пайда болу себептері, білім беру жүйесіне салдары және осы мәселені жою үшін мүмкін болатын шаралар қарастырылады.

Оқушы орындарының тапшылығы мәселесі жылдар өткен сайын артып келеді: үш ауысымды мектептердің саны бір жылда 6% - ға өсті, деп хабарлайды ranking.kz [1].

Қазақстан Республикасындағы мектептер саны мен білім алушылар саны. 2021/2022 оқу жылының басында елде 7,6 мың мектеп болды. Оның 2,- мыңы қалалық жерлерде, 5,3-мыңы ауылдық жерлерде орналасқан. Оларда 3,6 млн адам оқиды - бұл өткен жылмен салыстырғанда 3,3% - ға артық. Қалалардағы мектепте білім алатын білім алушылар саны 2,1 миллион , ауылдық жерлердегі мектептерде 1,5 миллион.

Қазақстан Республикасындағы білім беру саласында бірқатар шешілмеген мәселелер қалып отыр. Ең ауқымды мәселелердің бірі білім беру мекемелеріндегі орындарының жетіспеушілігі. Қазір мектептердің көпшілігі оқушыларды екі ауысымда оқытады, мұндай мектептердің саны жылдан жылға артып келеді. Мәселен, 2021/2022 оқу жылында елде осындай 5,2 мың мектеп, 2020/2021 оқу жылында - 5,1

мың, ал бес жыл бұрын, 2017/2018 оқу жылында - 4,9 мың екі ауысымды мектеп жұмыс істеді [2].

Сонымен қатар, елде үш ауысымда оқитын бар мектептер саны да өсуде, бұл онсыз да дағдарыстық жағдайдың нашарлауын көрсетеді. Мәселен, 2021/2022 оқу жылында Қазақстанда 169 үш ауысымды мектеп жұмыс істеді - өткен жылмен салыстырғанда 5,6% - ға көп (160 мектеп), ал үш жыл ішінде мұндай мектептердің саны бірден 32% - ға өсті.

Егер біз оқушылар санына қатысты жағдайды қарастыратын болсақ, онда мәселенің ауқымы анағұрлым айқын көрінеді. Соңғы мәліметтер бойынша, үш ауысымды мектептерде 291,1 мың оқушы білім алады - бұл өткен жылмен салыстырғанда 4,9% - ға көп.

Өңірлік бөліністе үш ауысымды мектептердің ең көп саны Алматыда (59 мектеп), сондай-ақ Маңғыстау (18 мектеп), Атырау (17-мектеп), Түркістан (15-мектеп) және Павлодар (10-мектеп) облыстарында байқалады.

Жоғарыда аталған мәселе біздің елімізде болып отыр, енді осы мәселе бойынша Абай облысында тоқталғым келеді.

2024 жылғы 10 ақпандағы жағдай бойынша Абай облысындағы Ұлттық білім беру деректер базасының деректеріне сәйкес білім беру мекемелеріндегі орындарының тапшылығы 10281 мың орынды құрайды (2023 жылы – 8698,5).

2022-2023 оқу жылымен салыстырғанда білім алушылар контингентінің ұлғаюына байланысты білім беру мекемелеріндегі орындарының тапшылығы 1582,5-ке ұлғайды.

Абай облысы бойынша оқушы орындарының тапшылығының себептері мыналар:

* Демографиялық өсу: облыстың 3 өңірінде (Семей қаласы, Аягөз, Бесқарағай аудандары) оқушылар санының өсуі байқалады, бұл мектептердегі орындарға мұқтаж балалар санының артуына әкеледі. Бұл әсіресе туу деңгейі жоғары немесе халықтың көші-қоны байқалатын ірі қалалар мен мегаполистерге қатысты.

- Көші-қон: соңғы жылдары Ақсуат, Жарма аудандарында ауылдық және басқа да қалалық аумақтардан көші-қон ағындары байқалуда. Мигранттар, сондай-ақ олардың балалары көбінесе белгілі бір аудандарда білім беру орындарының тапшылығы жағдайында болады.

Жаңа білім беру мекемелерінің тапшылығы: білім беру саласында, әсіресе Аягөз және Бесқарағай сияқты қарқынды дамып келе жатқан аудандарда инфрақұрылымды жоспарлауға назардың жеткіліксіздігі нәтижесінде жаңа мектептердің саны халықтың

қажеттіліктерін қанағаттандыруға үлгермейді. Бұл сыныптар мен мектептердің толып кетуіне әкеледі.

- Қолданыстағы білім беру ресурстарын тиімсіз пайдалану: кейбір мектептер максималды жүктемеде жұмыс істейді, ал басқа мекемелерде білім алушылардың аудандарға бөлінуін үйлестірудің жеткіліксіздігіне байланысты толтырудың жеткіліксіздігі байқалады.

Облыс бойынша білім беру мекемелеріндегі орын тапшылығының салдары бұл біріншіден, сыныптардың толып кетуі, орын тапшылығы жағдайлары көбінесе бір сыныпта стандарттарда көзделгеннен көп бала оқитын жағдай туындайды, бұл білім сапасын төмендетеді. Мұғалім әр оқушыға жеткілікті көңіл бөле алмайды, бұл материалды игеруді нашарлатады. Екіншіден, оқу жағдайларының нашарлауы, мектептердің толып кетуі оқу процесінің нашар жағдайларына әкелуі мүмкін: шектеулі кабинеттер саны, материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі және жалпы инфрақұрылымның шамадан тыс жүктелуі. Үшіншіден, білімге қол жетімділіктің теңсіздігі, шалғай немесе жаңадан салынған аудандарда тұратын білім алушылар үшін орын тапшылығы жағдайында сапалы білімге қол жеткізу проблемалары туындайды. Бұл әлеуметтік әділетсіздікке және халықтың әртүрлі санаттары арасындағы білім алшақтықтарының тереңдеуіне әкелуі мүмкін. Сондай-ақ, көлік проблемалары, орын тапшылығына байланысты оқушылар оқу-жаттығу жиынына мәжбүр болуы мүмкін.

Білім беру мекемелеріндегі орындарының жетіспеушілігі білім сапасына тікелей әсер етеді. Сыныптағы оқушылар санының артуымен әр оқушыға жеке көңіл бөлінеді, бұл әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар арасында нашар оқу үлгеріміне әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, мектептердің шамадан тыс жүктелуі оқыту деңгейіне әсер етеді, өйткені мұғалімдерге балалардың үлкен топтарымен сапалы оқу процесін қамтамасыз ету қиынырақ.

Бұл мәселені шешу үшін Мемлекет басшысының 2022 жылғы 1 қыркүйектегі "Әділ мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам", Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 қарашадағы № 963 қаулысымен "жайлы мектеп" білім беру саласындағы пилоттық ұлттық жоба (бұдан әрі – ұлттық жоба) бекітілді [3].

Абай облысындағы ұлттық жобаға сәйкес 2024 – 2025 жылдары 5 700 оқушы орындық 11 мектепті (бір ауысымда) пайдалануға беру жоспарлануда. Барлығы 11 мектеп екі ауысымда 11 400 білім алушыны қамтиды.

Білім беру мекемелеріндегі орындардың тапшылығы мәселесін шешу :

1. Жаңа мектептер салу: негізгі қадамдардың бірі-жаңа білім беру мекемелерін салу, әсіресе туу деңгейі жоғары немесе белсенді көші-қон

ағыны бар аудандарда. Бірнеше жыл бұрын мектеп орындарына деген қажеттілікті болжау оқушылар мен білім беру мекемелерінің толып кетуіне жол бермейді.

Мәселен, 2023 жылы екі ауысымда 6 000 білім алушыларға арналған 5 мектептің құрылысы басталып, 2024 жылы аяқталады, 2024 жылы екі ауысымда 5 400 білім алушыға арналған 6 мектептің құрылысын бастау және 2025 жылы пайдалануға беру жоспарлануда.

Облыс мектептерінің құрылысына Қазақстан Республикасының Ұлттық қорынан және республикалық бюджеттен 42,7 млрд теңге (2023 жылға – 8,0 млрд теңге, 2024 жылға – 16,0 млрд теңге, 2025 жылға – 18,7 млрд теңге) көзделген.

"Жайлы мектеп" Ұлттық пилоттық жобасы аясында Абай облысында 5700 білім алушыға арналған 11-мектеп (Семей қ. – 3600 орындық 5-мектеп, Аягөз ауданы-90- орындық 2 мектеп, Ақсуат ауданы – 600 орындық 2-мектеп, Бесқарағай ауданы-1 мектеп) салу жоспарланған 300-орын, Жарма ауданы-300 орындық 1 мектеп). Оның ішінде 2023 жылы 5 мектептің құрылысы басталды (Семей қ. - 1800 орындық 2-мектеп, Аягөз ауданы-600 орындық 1-мектеп, Бесқарағай ауданы - 300 орындық 1 -мектеп, Ақсуат ауданы-300 орындық 1-мектеп).

Облыс орталығында "KAZ Minerals Management" ЖШС қаражаты есебінен ағымдағы жылы 1200 орындық мектептің құрылысы аяқталды (№50 іт мектептің ашылуы 2024 жылдың қыркүйегінде өтті, оқу процесі 24 жылдың 3 қарашасынан басталды).

2025 жылдың қазан-желтоқсан айларында 5 мектепті пайдалануға беру жоспарлануда.

1. Водный кентінде 600 орындық орта мектеп салу - "AN Groups" ЖШС мердігерлік ұйымымен 2023 жылғы 11 мамырдағы № 23 шарт жасалды, нысанның дайындығы - 63%, пайдалануға беру мерзімі – 2024 жылғы 15 желтоқсан.

2. Семей қаласының Қарағайлы тұрғын ауданында 1200 орындық орта мектеп салу - "AN Groups" ЖШС мердігерлік ұйымымен 2023 жылғы 09 маусымдағы №109 шарт жасалды, нысанның дайындығы- 73%, пайдалануға беру мерзімі – 2024 жылғы 15 желтоқсан.

3. Шағын ауданында 600 орындық орта мектеп салу. Аягөз қаласының ет комбинаты - "СРБ-Л" ЖШС мердігерлік ұйымымен 2023 жылғы 11 тамыздағы №139 шарт жасалды, нысанның дайындығы - 36%, пайдалануға беру мерзімі-2025 жыл.

4. Бесқарағай ауылында 300 орындық орта мектеп салу - "Құрылыс" ЖШС мердігерлік ұйымымен 2023 жылғы 22 тамыздағы № 185 шарт жасалды, нысанның дайындығы - 64%, пайдалануға беру мерзімі – 2025 жыл.

2. Қолданыстағы ғимараттарды пайдалануды оңтайландыру: ескі мектеп ғимараттарын жаңарту және қайта құру, олардың сыйымдылығын кеңейту және оқу процесінің жағдайын жақсарту маңызды. Кейбір жағдайларда оқу топтарының санын көбейту немесе көп деңгейлі оқытуға көшу (ауысым) мүмкін.

3. Мақсатты қоныс аудару және оқушыларды бөлу бағдарламасы: ең көп қоныстанған аудандардағы мекемелерге жүктемені азайту үшін оқушыларды мектептерге ұтымды бөлу жүйесін ұйымдастыру маңызды. Білім алушыларды тіркеу және есепке алу үшін онлайн-жүйелерді енгізу қажет болуы мүмкін.

4. Оқытудың балама түрлерін дамыту: кейбір жағдайларда дәстүрлі білім беру мекемелерін жеңілдететін қашықтықтан немесе онлайн оқыту сияқты білім берудің балама түрлерін дамытуға болады.

Мемлекеттік қолдау және қаржыландыру: әсіресе дағдарысты және қарқынды дамып келе жатқан өңірлерде білім беру мекемелерін салу мен жаңғыртуға мемлекеттік қаржыландыруды ұлғайту білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті инфрақұрылым құруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Абай облысындағы білім беру мекемелеріндегі орындар тапшылығы кешенді тәсілді талап ететін маңызды мәселе болып табылады. Бұл білім сапасына әсер етіп қана қоймай, оған халықтың барлық топтары үшін қол жеткізуді қиындатады. Бұл мәселені шешу үшін жаңа мектептер салуға, қолда бар ресурстарды ұтымды пайдалануға, сондай-ақ оқушыларды бөлу жүйесін жетілдіруге бағытталған шаралар қабылдау қажет. Бұл шаралар барлық балалар үшін тұрақты және қол жетімді білім беру ортасын құру үшін жан-жақты және жүйелі болуы маңызды.

Осылайша, жоғарыда айтылғандар бойынша осы мектептерді енгізу Абай облысындағы білім беру мекемелеріндегі орындар тапшылығы мәселесін толығымен шешуге мүмкіндік береді деп айта аламын.

Абай облысындағы білім беру мекемелеріндегі орындар тапшылығы проблемасын шешу бойынша ұсынымдар:

- ✓ Жаңа мектептерді жоспарлау: балалар саны мен көші-қоны жоғары аймақтарда жаңа мектептер салу бойынша ұзақ мерзімді жоспарлар әзірленіп, енгізілуі керек. Мұны алдын-ала қажетті орындарды қамтамасыз ету үшін болжамды туу коэффициенті мен халықтың динамикасын ескере отырып жасауға болады.
- ✓ Жеке сектордың қатысуы: жеке инвесторлар мен серіктестерді мектеп құрылысына тарту (мемлекеттік-жекешелік әріптестік

шеңберінде) процесті жеделдетіп, мемлекеттік бюджеттерді түсіруі мүмкін.

- ✓ Қолданыстағы мектептерді модернизациялау және кеңейту, яғни ескі білім беру мекемелерін олардың сыйымдылығын арттыра отырып және оқу процесінің жағдайын жақсартып отырып (мысалы, қосымша қабаттар құру немесе жертөлени пайдалану арқылы) қайта құруға және жаңартуға болады.
- ✓ Инфрақұрылым мен көлік қызметтерін дамыту, яғни мектеп орындары жетіспейтін аудандарда көршілес аудандардағы білім беру мекемелеріне балалардың қол жетімділігін қамтамасыз ету үшін көлік инфрақұрылымын дамыту маңызды. Бұл толып жатқан мектептерді түсіруге және білім алуға қол жетімділікті арттыруға көмектеседі.

Пайдаланған дереккөздер тізімі:

1. [Оқушы орындарының тапшылығы мәселесі жылдар өткен сайын артып келеді: үш ауысымды мектептердің саны бір жылда тағы 6% - ға өсті - Ranking.kz](#)
2. [. "Жайлы мектеп" білім беру саласындағы пилоттық ұлттық жобаны - \(https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000963\)](https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000963)
3. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_2
4. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/v-oblasti-abay-aktivno-provodyatsya-stroitelnyie-raboty-517884/
5. [Қазақстан Республикасы Білім министрлігі \(www.gov.kz\)](http://www.gov.kz) .